

Dit document maakt gebruik van bladwijzers.

NBA-handreiking 1116

**Kader voor accountants bij de controle van de
door pensioenfondsen in aanmerking genomen
levensverwachting in verband met het
beschikbaar komen van nieuwe relevante
informatie**

21 april 2017

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

NBA

NBA-handreiking 1116 Kader voor accountants bij de controle van de door pensioenfondsen in aanmerking genomen levensverwachting in verband met het beschikbaar komen van nieuwe relevante informatie.

NBA-handreiking 1116:	Kader voor accountants bij de controle van de door pensioenfondsen in aanmerking genomen levensverwachting in verband met het beschikbaar komen van nieuwe relevante informatie
Van toepassing op:	Openbaar accountant die werkzaam is bij of verbonden is aan een accountantsorganisatie die controleopdrachten uitvoert bij pensioenfondsen
Onderwerp:	Beoordeling van de ontwikkeling van de levensverwachting als onderdeel van de controle van de voorziening voor pensioenverplichtingen
Datum:	14 juni 2011
Laatst herzien:	21 april 2017
Status:	NBA-handreiking, geen dwingende bepalingen. Wanneer in de tekst het woord 'dient' of een synoniem daarvan wordt gebruikt, betreft het een verwijzing naar wettelijke of overige verplichtingen
Relevante regelgeving	<ul style="list-style-type: none">• Controlestandaard 540 - <i>De controle van schattingen, met inbegrip van schattingen van reële waarde, alsmede de toelichting daarop</i>• Controlestandaard 620 - <i>Gebruikmaken van de werkzaamheden van een door de accountant ingeschakelde deskundige</i>

Kader voor accountants bij de controle van de door pensioenfondsen in aanmerking genomen levensverwachting in verband met het beschikbaar komen van nieuwe relevante informatie

Inhoudsopgave

1 Inleiding	4
2 Beschikbare prognosetafels	5
3 Kader	6
3.1 Uitgangspunten	6
3.2 Stappenplan	6
Bijlage 1: Verslaggeving - Kader voor accountants bij de controle van de door pensioenfondsen in aanmerking genomen levensverwachting in verband met het beschikbaar komen van nieuwe relevante informatie	9
Bijlage 2: Ingevulde vragenlijst NBA inzake totstandkoming prognosetafel AG2016	11

1 Inleiding

Doel van deze handreiking is accountants die werkzaam zijn in de praktijk van de controle van pensioenfondsen richting te geven over zowel de wijze van omgaan met ontwikkelingen in levensverwachting zoals opgenomen in prognosetafels als keuzes die het pensioenfondsbestuur daarbij heeft gemaakt. Het belang hiervan kan groot zijn omdat de ontwikkelingen van de levensverwachting kunnen leiden tot materiële effecten op voorziening voor pensioenverplichtingen.

Deze handreiking gaat in op de controle van door pensioenfondsen gehanteerde prognosetafels die zij gebruiken bij de schatting van de voorziening voor pensioenverplichtingen. Benadrukt wordt dat daarmee slechts voor een deel invulling wordt gegeven aan de werkzaamheden die de accountant op grond van controlestandaard 540 en andere relevante standaarden geacht wordt uit te voeren ten behoeve van de controle van de voorziening voor pensioenverplichtingen. Ook wordt benadrukt dat het bij ontwikkelingen in levensverwachting (en verwerking in de voorziening voor pensioenverplichtingen) gaat om een schattingswijziging en geen stelselwijziging.

Deze handreiking is vooral bedoeld voor ondersteuning bij door externe accountants uit te voeren controles van de voorziening voor pensioenverplichtingen in jaarrekeningen (en verslagstaten) van pensioenfondsen in verband met het uitbrengen van de prognosetafel AG2016. Afhankelijk van eventuele nieuwe ontwikkelingen in de modellering van levensverwachting (of andere externe omstandigheden) wordt een herziene versie gemaakt van deze handreiking.

2 Beschikbare prognosetafels

Zonder limitatief te willen zijn, wordt het beeld rondom overlevingskansen veelal gevoed door de prognosetafels van het Koninklijk Actuarieel Genootschap (AG) en de Bevolkingsprognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Voor pensioenfondsen zijn naast eigen waarnemingen van het fonds met name de AG prognosetafels richtinggevend. De AG prognosetafels zijn specifiek opgesteld door het AG om pensioenfondsen in staat te stellen de voorziening voor pensioenverplichtingen te waarderen en premies vast te stellen. De AG prognosetafels worden door de meeste pensioenfondsen in Nederland gebruikt.

De accountant houdt bij zijn werkzaamheden rekening met de meest actuele informatie. In de Q&A (zie [bijlage 2](#)) wordt daar nader op ingegaan.

3 Kader

In het vervolg van deze handreiking wordt een kader gegeven voor de wijze waarop de accountant kan omgaan met de consequenties van de nieuw beschikbaar gekomen informatie omtrent de levensverwachting bij de controle van de jaarrekening en verslagstaten van pensioenfondsen. In [hoofdstuk 3.1](#) zijn de uitgangspunten geformuleerd. In [hoofdstuk 3.2](#) is een stappenplan uitgewerkt om inhoud te geven aan het hiervoor genoemde kader. In [bijlage 1](#) bij deze handreiking is enige achtergrondinformatie verstrekt met betrekking tot verslaggeving.

Bij het uitvoeren van zijn werkzaamheden kan de accountant gebruik maken van de (actuariële) deskundigheid van een actuaris, met inachtneming van onder meer de volgende controlestandaarden uit de NV COS:

- Standaard 230 *Controledocumentatie*;
- Standaard 500 *Controle-informatie* (in het bijzonder de door het management ingeschakelde deskundige);
- Standaard 540 *De controle van schattingen, met inbegrip van schattingen van reële waarde, alsmede de toelichting daarop*;
- Standaard 620 *Gebruikmaken van de werkzaamheden van een door de accountant ingeschakelde deskundige*.

De samenwerking tussen de onafhankelijke externe accountant en de certificerend actuaris in het kader van de controle van de jaarrekening en verslagstaten van pensioenfondsen is thans¹ gebaseerd op een handreiking die is opgesteld na overleg tussen het NBA en het AG. Het is algemeen gebruik dat de hierin opgenomen afspraken als uitgangspunten worden gehanteerd voor de wijze waarop de controlerend accountant gebruik maakt van de werkzaamheden die door de certificerend actuaris worden verrichten.

3.1 Uitgangspunten

- Het bestuur van het pensioenfonds is verantwoordelijk voor het bepalen van de uitgangspunten voor de voorziening voor pensioenverplichtingen rekening houdend met de daarvoor geldende kaders van wet- en regelgeving en de toezichthouder De Nederlandsche Bank (DNB).
- Het bestuur zal bij het bepalen van zijn (actuariële) uitgangspunten rekening houden met voor toezichthouder DNB acceptabele grondslagen die gebaseerd zijn op de principes van consistentie, prudentie en actualiteit.
- Fonds specifieke kenmerken zijn leidend bij bepaling van de grondslagen voor het vaststellen van de voorziening voor pensioenverplichtingen waaronder de levensverwachtingen.
- De keuze voor bepaalde grondslagen moet gebaseerd zijn op een gedegen proces waarbij een afweging is gemaakt van de actualiteit van de gehanteerde informatie, door toezichthouders als acceptabele (prudente) aangemerkte grondslagen en consistentie tussen jaren.
- De wijze van verwerking van de uitkomsten van het hiervoor genoemde 'gedegen proces' en de rapportering hierover zal plaatsvinden in overeenstemming met geldende wet- en regelgeving inzake financiële verslaggeving (zie [bijlage 1](#)) en de Pensioenwet.

3.2 Stappenplan

3.2.1 Stap 1

Op grond van de in [paragraaf 3.1](#) genoemde uitgangspunten neemt een pensioenfonds eerst voor haar eigen populatie een standpunt in over de levensverwachting. Als gevolg van onzekerheden die inherent zijn aan de activiteiten van een pensioenfonds, kan de omvang van de voorziening voor pensioenverplichtingen niet exact worden bepaald maar betreft een schatting. De bepaling van de parameters ('veronderstellingen') die van belang zijn voor de berekening van de omvang van de voorziening voor pensioenverplichtingen vindt plaats door middel van oordeelvorming op basis van de beschikbare relevante informatie. Het maken van **redelijke** schattingen met betrekking tot de parameters die van belang zijn voor de berekening van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een belangrijk onderdeel van het proces van totstandkoming van een jaarrekening.

¹ NBA-handreiking 1120 *Gebruikmaken van de werkzaamheden van de certificerend actuaris bij de controle van de jaarrekening en staten van pensioenfondsen*

In dit kader is voor de accountant Standaard 540 van belang. In paragraaf 6 wordt de doelstelling van de controle van schattingen uiteengezet. Het gaat hierbij om het verkrijgen van voldoende en geschikte controle-informatie over de vraag of schattingen in de jaarrekeningen redelijk zijn en of de daarop betrekking hebbende toelichtingen adequaat zijn.

Bij het beoordelen van de levensverwachting die gekozen is bij het bepalen van de voorziening voor pensioenverplichtingen onderwerpt de accountant de volgende veronderstellingen aan een onderzoek:

- Keuze van de levensverwachtingen en de daarin verwerkte sterftetrend;
- Fonds specifieke aanpassingen zoals voor ervaringssterfte;
- Wijzigingen in de veronderstellingen ten opzichte van de vorige periode.

Opgemerkt wordt dat een levensverwachting (i.e. prognosetafel) als zodanig ook een model is. Alvorens tot beoordeling van een levensverwachting wordt overgegaan dient inzicht te worden verkregen in de modellering alsmede de bruikbaarheid in de gegeven omstandigheden.

In RJ 610 alinea 249 is vermeld dat moet worden uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening dient te worden gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen. De gehanteerde uitgangspunten dienen te passen binnen de eisen die de Pensioenwet stelt ten aanzien van actualiteit, prudentie en consistentie, rekening houdend met fonds specifieke kenmerken.

Belangrijk is dat wijzigingen van de levensverwachting, evenals bijvoorbeeld aanpassingen in de grondslagen voor ervaringssterfte, gehuwdheidsfrequentie en kostenopslagen door het bestuur van het pensioenfonds onderbouwd worden door een gedegen onderzoek. In dit kader zal de accountant bij de wijziging van overlevingstafels ook bij het bestuur van het fonds nagaan in hoeverre deze wijziging impact heeft op fonds specifieke aanpassingen hierop .

In het kader van de professioneel kritische instelling van de accountant bij de uitvoering van zijn werkzaamheden is de accountant alert op indicaties voor het negeren van beschikbare informatie of vooringenomenheid, een passende modelkeuze en een consistente toepassing.

3.2.2 Stap 2

Op grond van Standaard 540 toetst de accountant de robuustheid van het door het pensioenfonds doorlopen proces om te komen tot de beoordeling van de ontwikkeling in de levensverwachting bij de populatie. De accountant beoordeelt de kwantitatieve onderbouwing van deze analyse. Hierbij rekening houdend met de vereisten van Standaard 500 die regels geeft voor het gebruik van door het management ingeschakelde deskundige (adviserend actuaris), Standaard 620 die regels geeft voor het gebruikmaken van de werkzaamheden van de (certificerend) actuaris en NBA-handreiking 1120 die hieraan invulling geeft.

De accountant verkrijgt inzicht in de wijze waarop het bestuur van het pensioenfonds de schattingen maakt, alsmede inzicht in de gegevens waarop deze zijn gebaseerd, met onder andere inbegrip van:

- De methode, met inbegrip van het model, dat werd gehanteerd bij het maken van de schatting;
- De relevante interne beheersingsmaatregelen;
- De vraag of het bestuur van het pensioenfonds gebruik heeft gemaakt van een deskundige;
- De veronderstellingen die aan de schattingen ten grondslag liggen;
- De vraag of een verandering ten opzichte van de voorgaande verslagperiode is geweest, dan wel had moeten zijn, in de methoden voor het maken van schattingen en zo ja, waarom.

De accountant verkrijgt inzicht in de werkzaamheden die de certificerend actuaris van het pensioenfonds dienaangaande heeft verricht en bepaalt in welke mate hij daarvan gebruik kan maken.

3.2.3 Stap 3

De accountant evalueert op grond van de controle-informatie of schattingen in de financiële overzichten redelijk zijn in de context van het van toepassing zijnde stelsel voor financiële verslaggeving dan wel dat deze een afwijking bevat (Standaard 540 paragraaf 18). De accountant stelt daarnaast vast dat de op de schattingen betrekking hebbende toelichtingen in de jaarrekening adequaat zijn, binnen de context van het van toepassing zijnde stelsel voor financiële verslaggeving

(veelal Titel 9 Boek 2 BW). Belangrijk hierbij is dat de accountant RJ 610.253 (toelichting) en RJ 145 (schattingwijzigingen) betreft in zijn controle. Zie ook [bijlage 1](#) voor een aantal verslaggevingsaspecten.

Bij de hierboven genoemde werkzaamheden betreft de accountant zowel het schattingsproces zoals genoemd in stap 2 (zie [paragraaf 3.2.2.](#)) als het model dat ten grondslag heeft gelegen aan de bepaling van de levensverwachting.

In overleg met het AG heeft het NBA ter voorbereiding het generieke deel van deze werkzaamheden met betrekking tot de AG prognosetafel uitgevoerd. De hierop betrekking hebbende vragen en antwoorden zijn opgenomen in [bijlage 2](#).

Indien een pensioenfonds een andere prognosetafel hanteert dan de AG prognosetafel, onderzoekt de accountant of het pensioenfonds toereikende soortgelijke werkzaamheden heeft uitgevoerd en wat de bevindingen van de certificerend actuaaris dienaangaande zijn.

3.2.4 Stap 4

Naar aanleiding van de werkzaamheden die de accountant heeft verricht in zijn onderzoek naar het getrouwe beeld van de jaarrekening en de controle van de verslagstaten, schenkt de accountant in zijn verslag van bevindingen aan het bestuur en degenen belast met governance van het pensioenfonds (zie hiervoor paragraaf 16 van Standaard 260 *Communicatie met de met governance belaste personen* expliciete aandacht aan aard en onzekerheden van door het bestuur gehanteerde levensverwachting, de werkzaamheden die de accountant in het kader van de beoordeling van de gehanteerde levensverwachting heeft verricht en de bevindingen die daaruit voortkomen.

- [Bijlage 1](#): *Verslaggeving - Kader voor accountants bij de controle van de door pensioenfondsen in aanmerking genomen levensverwachting in verband met het beschikbaar komen van nieuwe relevante informatie*
- [Bijlage 2](#): *Ingevulde vragenlijst NBA inzake totstandkoming prognosetafel AG2016*

Bijlage 1: Verslaggeving - Kader voor accountants bij de controle van de door pensioenfondsen in aanmerking genomen levensverwachting in verband met het beschikbaar komen van nieuwe relevante informatie

In deze bijlage 1 wordt kort ingegaan op de relevante aspecten betreffende de verslaggeving, en de toelichting over onzekerheden in de jaarrekening van het pensioenfonds.

De verslaggevingsnormen waaraan de accountant toetst liggen vast in het Titel 9 Boek 2 Burgerlijk Wetboek, de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving 610 Pensioenfondsen en de Pensioenwet.

In RJ 610 alinea 247 staat het volgende over de waardering:

In de Pensioenwet en het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen zijn bepalingen opgenomen met betrekking tot de waardering van de pensioenverplichtingen.

Artikel 126 Pensioenwet: vaststelling technische voorzieningen

- 1 Een pensioenfonds stelt toereikende technische voorzieningen vast met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.
- 2 De berekening wordt uitgevoerd met inachtneming van de volgende beginselen:
 - a de technische voorzieningen worden berekend op basis van marktwaardering;
 - b de voor de berekening van de technische voorzieningen gebruikte grondslagen inzake overlijden of arbeidsongeschiktheid en levensverwachting worden gebaseerd op prudente beginselen; en
 - c de methode en de grondslag van de berekening van de technische voorzieningen blijven van boekjaar tot boekjaar ongewijzigd, tenzij wijzigingen daarin gerechtvaardigd zijn als gevolg van een verandering van de juridische, demografische of economische omstandigheden die aan de hypothesen ten grondslag liggen.
- 3 Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld over de wijze van berekening van het minimum bedrag van de technische voorzieningen, de daarbij in acht te nemen voorzichtigheidsmarges en kunnen regels worden gesteld over de frequentie waarmee de technische voorzieningen worden berekend.

Artikel 2 Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen: hoogte technische voorzieningen

- 1 Het bestuur van een fonds stelt de hoogte van de technische voorzieningen vast op basis van de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot de datum van vaststelling opgebouwde pensioenverplichtingen.
- 2 De contante waarde wordt vastgesteld op basis van een door de DNB gepubliceerde actuele rentetermijnstructuur.
- 3 Een fonds stelt de omvang van de verwachte uitgaande kasstromen vast op basis van verwachte marktontwikkelingen en voor het fonds prudente verzekeringstechnische grondslagen waaronder begrepen de voorzienbare trend in overlevingskansen.

In RJ 610 alinea 248 staat het volgende over de waardering:

De pensioenwet schrijft waardering van pensioenverplichtingen tegen marktwaarde voor. **Op grond van het inzichtvereiste dient de voorziening pensioenverplichtingen te worden gewaardeerd op actuele waarde (marktwaarde).** De actuele waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op de balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de marktrente. Het wordt aanvaardbaar geacht om hiervoor de actuele rentetermijnstructuur zoals gepubliceerd door DNB te hanteren, mits consistent toegepast.

In RJ 610 alinea 249 staat het volgende over de actuariële uitgangspunten:

Bij de bepaling van actuariële uitgangspunten, zoals voor overleving en arbeidsongeschiktheid, dient te worden uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening dient te worden gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen. De gehanteerde uitgangspunten dienen te passen binnen de eisen die de Pensioenwet stelt ten aanzien van actualiteit, prudentie en consistentie, rekening houdend met fonds specifieke kenmerken.

Het bestuur van een Pensioenfonds dient een uiteenzetting te geven van de gehanteerde grondslagen in de toelichting van de jaarrekening. In RJ 610 alinea 253 staat hierover het volgende:

In de toelichting dienen de veronderstellingen die voor de bepaling van de pensioenverplichtingen zijn gebruikt, alsmede wijzigingen daarin ten opzichte van het vorige verslagjaar die een significante invloed hebben gehad op de hoogte van de pensioenverplichtingen te worden vermeld.

Hierbij dient in ieder geval ook de toegepaste overlevingsgrondslagen te worden gemeld. Belangrijk is toe te lichten op welke wijze rekening is gehouden met de voorzienbare trend in de overlevingskansen. Indien de gehanteerde methode leidt tot belangrijke onzekerheden in de post voorziening pensioenverplichtingen moet dit worden toegelicht in de jaarrekening.

Bijlage 2: Ingevulde vragenlijst NBA inzake totstandkoming prognosetafel AG2016

1 Wat is de gehanteerde methode, met inbegrip van het model, gehanteerd bij de prognose?

De belangrijkste kenmerken van de prognosetafel AG2016 zijn:

- De prognosetafel AG2016 is gebaseerd op een stochastisch model.
- De prognosetafel AG2016 is, naast op de historische sterfte in Nederland, ook gebaseerd op de sterfte in een aantal Europese landen met een vergelijkbare welvaart. Deze combinatie van data zorgt voor een stabiel model dat minder gevoelig is voor incidentele Nederlandse afwijkingen in een bepaald jaar.
- Met de prognosetafel AG2016 kan een inschatting van de sterfte worden gegeven die ver in de toekomst ligt. Het is mogelijk iemand die in 2016 wordt geboren zijn hele leven te volgen, omdat voor elke toekomstige leeftijd de overlevingskans kan worden ingeschat.
- De prognosetafel AG2016 maakt gebruik van de correlatie tussen de sterfteontwikkeling van mannen en vrouwen. De prognosetafel AG2014 werd voor mannen en vrouwen apart bepaald.

Zie vraag 6 voor de beschrijving van de wijze waarop in het model rekening is gehouden met de door de Pensioenwet voorgeschreven sterftetrend.

2 Welke veronderstellingen liggen aan de prognose ten grondslag?

De belangrijkste veronderstellingen van de prognose zijn:

- De ontwikkeling van de Nederlandse levensverwachting op lange termijn is gebaseerd op de waargenomen ontwikkeling van de levensverwachtingen in Europese landen met een Bruto Binnenlandsproduct (BBP) boven het Europees gemiddelde BBP.
- Er zijn geen aparte cohorteffecten (waaronder de effecten van rookgedrag) meegenomen, omdat dit de complexiteit van het model aanzienlijk vergroot.
- Voor leeftijden boven de 90 jaar worden de sterftetekansen geëxtrapoleerd met behulp van de methode van Kannistö.
- Er is uitsluitend gebruik gemaakt van publiekelijk beschikbare gegevens.

In essentie extrapoleert het gebruikte model niet alleen sterfteontwikkelingen, maar ook de variabiliteit (volatiliteit) daarvan. Met andere woorden, de sterfteprognoses zijn gebaseerd op de veronderstelling dat waargenomen ontwikkelingen in het verleden zich, gemiddeld genomen, zullen voortzetten in de toekomst. Op dezelfde wijze extrapoleert het model ook de volatiliteit in de sterfteontwikkelingen uit het verleden.

Er is geen rekening gehouden met parameter- of modelonzekerheid. De toekomstige afwijkingen van de best estimate kunnen groter of kleiner zijn omdat zich sterftetrends kunnen voordoen die nu nog niet zijn te voorspellen, bijvoorbeeld door exceptionele medische en sociaaleconomische ontwikkelingen. Deze ontwikkelingen kunnen ertoe leiden dat de toekomstige spreiding van de sterfte rondom de best estimate anders zal zijn dan alleen de modelmatig berekende spreiding op basis van historische data.

3 Wat is de gebruikte dataset en hoe is de betrouwbaarheid vastgesteld?

Voor de data is gebruik gemaakt van de Human Mortality Database (HMD) aangevuld met gegevens van Eurostat voor die jaren en landen waarvoor geen gegevens beschikbaar zijn in de HMD. Door het AG is vastgesteld dat de data van HMD en Eurostat niet significant van elkaar verschillen. Voor de Nederlandse data is voor 2015 gebruikt gemaakt van de gegevens van het CBS.

De gebruikte dataset, in de vorm van sterfteaantallen en exposures voor zowel Nederland als de totale groep van West-Europese landen bevat in totaal meer dan 100 miljoen overlijdensgevallen en is daarmee statistisch betrouwbaar als bron.

In het model wordt, naast de sterfte in Nederland, ook gebruik wordt gemaakt van gegevens over de sterfteontwikkeling in een aantal andere Europese landen. Vanaf 1970 is duidelijk waar te nemen dat de verschillen in sterftetekansen tussen een aantal Europese landen afnemen. Daarnaast is een stijgende trend te zien in de ontwikkeling van de levensverwachting in deze landen. Daarom is

gekozen de Nederlandse projectie mede te baseren op de ontwikkelingen in vergelijkbare Europese landen. Zo wordt voorkomen dat de prognose uitsluitend afhankelijk wordt van Nederlandse data waarin in het verleden mogelijk specifieke fluctuaties zijn opgetreden die niet noodzakelijk iets zeggen over toekomstige ontwikkelingen. De inschatting is dat de langetermijntoename van de levensverwachting in Nederland nauwkeuriger te voorspellen is door een bredere Europese populatie mee te nemen. Tevens is de verwachting dat de opeenvolgende prognoses ook stabielere zijn dan wanneer alleen uit zou worden gegaan van Nederlandse data.

Het prognosemodel maakt gebruik van Europese sterftedata van landen waarvan het BBP boven het Europese gemiddelde ligt. Het BBP wordt gezien als een maat voor de welvaart in een land. Er is een positieve relatie tussen welvaart en ouder worden: hoe hoger het welvaartsniveau, hoe ouder men wordt. Nederland behoort tot de landen waar het welvaartsniveau hoog is en waar het BBP boven het Europese gemiddelde ligt. Op grond van dit criterium zijn de sterftedata van de volgende Europese landen meegenomen: België, Denemarken, Duitsland, Finland, Frankrijk, Ierland, IJsland, Luxemburg, Noorwegen, Oostenrijk, Verenigd Koninkrijk, Zweden en Zwitserland.

4 In de regelgeving wordt bij het bepalen van de technische voorzieningen uitgegaan van de 'meest actuele informatie'. Wat wordt daaronder verstaan en hoe moet daarmee worden omgegaan als nieuwe informatie beschikbaar komt?

Voor de Europese sterfte zijn data tot en met 2014 beschikbaar, voor de Nederlandse sterfte zijn data tot en met 2015 beschikbaar. Voor het gezamenlijk schatten van de vier stochastische processen is dezelfde historische dataperiode nodig. De Europese waarnemingen voor 2015 zijn daarom geëxtrapoleerd op basis van de data beschikbaar tot en met 2014. Er is geen reden het startpunt van de waarnemingsperiode te veranderen. Vanaf 1970 is een stabiele ontwikkeling te zien in de sterftetekansen.

Ten opzichte van de prognosetafel AG2014 zijn, naast het aanvullen met recente gegevens, twee wijzigingen in de data doorgevoerd. In plaats van alleen Engeland en Wales is gekozen het Verenigd Koninkrijk als geheel mee te nemen en zijn de sterftcijfers van het voormalige Oost-Duitsland vanaf 1990 meegenomen. Door deze wijzigingen is de dataset vergroot, terwijl de gemiddelde waargenomen levensverwachting in de dataset daardoor iets is gedaald.

5 Hoe is omgegaan met onzekerheid in de prognose?

De prognose is een *best estimate* en is gedefinieerd als de meest waarschijnlijke ontwikkeling en wordt gevonden door in de stochastische vergelijkingen alle toekomstige storingstermen op nul te zetten. Het gemiddelde van de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen in een groot aantal simulaties blijkt vrijwel gelijk te zijn aan de meest waarschijnlijke uitkomst van toekomstige sterfte zonder storingstermen.

Daarnaast kan met het model de onzekerheid in kaart worden gebracht. Het model genereert scenario's met toekomstige mogelijke uitkomsten. Door de ontwikkeling van een portefeuille voor elk van deze scenario's te berekenen, kan inzicht worden gekregen in de implicaties van sterfteonzekerheid op portefeuilleniveau.

Zie ook hetgeen opgemerkt is onder vraag 2 over parameter- en modelonzekerheid.

6 Hoe is rekening gehouden met de door de Pensioenwet voorgeschreven sterftetrend?

Het uitgangspunt voor het huidige model is het model zoals ook gehanteerd voor de prognosetafel AG2014. Dit is een multi-populatie sterftemodel. Daarbij wordt eerst per geslacht de Europese sterftetrend geschat. Vervolgens wordt het model gebruikt om de afwijking van Nederland ten opzichte van de gezamenlijke sterftetrend weer te geven. Door het combineren van data uit verschillende, maar vergelijkbare landen ontstaat een robuuster model met stabielere trends en een geringere gevoeligheid voor de gebruikte kalibratieperiode.

Het model is gebaseerd op vier stochastische processen:

- a De ontwikkeling van sterfte in Europa voor mannen;
- b De ontwikkeling van de afwijking van Nederlandse sterfte ten opzichte van Europa, voor mannen;

- c De ontwikkeling van sterfte in Europa voor vrouwen;
- d De ontwikkeling van de afwijking van Nederlandse sterfte ten opzichte van Europa, voor vrouwen.

De verwachting van het AG is dat de Nederlandse sterfteontwikkeling op termijn de Europese sterftetrend volgt. De vier processen worden gezamenlijk geschat om ook de correlaties tussen de verschillende processen in te schatten. De gezamenlijke implementatie van deze laatste stap is een wijziging ten opzichte van de schattingsprocedure zoals gehanteerd voor de prognosetafel AG2014.

Voor hogere leeftijden (boven de 90 jaar) zijn relatief weinig waarnemingen. Dat kan leiden tot grote schommelingen in de schattingen van de sterftekansen. Daarom worden de sterftetafels 'gesloten'. Hiermee wordt bedoeld dat voor hoge leeftijden de sterftekansen worden geschat met behulp van een extrapolatiemethodiek (de methode van Kannistö).

7 Heeft (externe) validatie om de betrouwbaarheid van de prognose vast te stellen plaatsgevonden?

Het volgen van de ontwikkeling van sterfte in Nederland, en het prognosticeren hiervan, is sinds jaar en dag een belangrijke taak van het AG. Dit komt tot uiting in de lange reeks van periodesterfte- en overlevingstafels die het AG heeft gepubliceerd. In 2011 heeft het bestuur van het AG de Commissie Sterfte Onderzoek (CSO) ingesteld met de opdracht tweejaarlijks een nieuwe prognosetafel uit te brengen voor de inschatting van de toekomstige levensverwachting van de Nederlandse bevolking. De CSO heeft eind 2012 de Werkgroep Prognosetafels ingesteld met de opdracht de CSO te ondersteunen bij het ontwikkelen van de prognosetafels. De CSO en de werkgroep bestaan uit leden met een wetenschappelijke achtergrond, leden uit de pensioenen en verzekeringssector met een technische achtergrond en leden uit deze sectoren met een beleidsmatige achtergrond. Diverse leden hebben de kwalificatie AAG.

De schattingen van de prognosetafel AG2016 zijn gedaan door de Werkgroep Prognosetafels en daarna gevalideerd door de CSO. Dit betekent dat na de modelkeuze en de vaststelling van de datasets, die zijn gebruikt voor de kalibratie van het model, de werkgroep de toegepaste methodiek heeft beschreven in een uitgebreide rapportage en de uitkomsten heeft opgeleverd voor de best estimate sterftetafel, cohort- en periodelevensverwachtingen en effecten daarvan op de waardering van de voorbeeldportefeuilles. Vervolgens is door de CSO onafhankelijk vastgesteld dat die uitkomsten zijn te verkrijgen uit de modelbeschrijving en de startdata. Dit heeft de CSO gedaan door het model volledig zelf na te bouwen. Daarmee wordt gewaarborgd dat de resultaten onafhankelijk reproduceerbaar zijn.

8 Het AG heeft voor publicatie van de prognose AG2016 afstemming gehad met DNB. Het AG heeft aangegeven dat DNB geen opmerkingen heeft bij de prognose AG2016. Wat zijn de veranderingen ten opzichte van prognosetafel AG2014?

De correlaties tussen mannen en vrouwen worden nu ook meegenomen bij de schatting van het AG2016-model. In het vorige model werden de eerder genoemde stochastische processen a) en b) voor mannen gezamenlijk geschat, als ook de processen c) en d) voor vrouwen. Echter, de processen voor mannen enerzijds en vrouwen anderzijds werden los van elkaar geschat. Bij simulatie van toekomstscenario's werden de correlaties tussen deze processen daarom op nul gezet. Het komt de kwaliteit van de prognosetafel ten goede als deze correlaties mee worden genomen bij de schatting van het model.

Samengevat zijn de wijzigingen in de prognose AG2016 ten opzichte van AG2014 als volgt:

AG2014	AG2016
Dataset inclusief Engeland en Wales, exclusief voormalig Oost-Duitsland	Dataset met Verenigd Koninkrijk ter vervanging van alleen Engeland en Wales en inclusief voormalig Oost-Duitsland vanaf 1990
Dataset Europa tot en met 2009, geprognoseerd tot en met 2013	Dataset Europa tot en met 2014, geprognoseerd voor 2015
Dataset Nederland tot en met 2012 en voorlopige data voor 2013	Dataset Nederland tot en met 2015
Alleen correlatie tussen Europa en de Nederlandse afwijking expliciet meegenomen, niet tussen mannen en vrouwen	Alle mogelijke correlaties tussen Europa en de Nederlandse afwijking en tussen mannen en vrouwen expliciet meegenomen

De waargenomen sterfte in 2014 en 2015 is vergeleken met de prognose zoals opgenomen in AG2014. Deze vallen binnen de prognose.

9 Heeft het actualiseren van de prognosetafel effect op de vaststelling van de bestaande ervaringssterfte van een individueel pensioenfonds?

Ervaringssterfte van een individueel pensioenfonds is afhankelijk van de fonds specifieke kenmerken. In de praktijk wordt de prognosetafel AG2016 voor een individueel pensioenfonds aangepast door middel van fonds specifieke correctiefactoren (fonds specifieke ervaringssterfte). Het actualiseren van de prognosetafel heeft geen invloed op de fonds specifieke ervaringssterfte. Het is wel een praktisch moment om het onderzoek naar de fonds specifieke ervaringssterfte te actualiseren dan wel vast te stellen dat een aanpassing niet noodzakelijk is.

10 Zowel het AG als het CBS publiceert periodiek een prognosetafel. Hoe moet de prognosetafel van het AG gezien worden in relatie tot de CBS-prognosetafel?

Het model van CBS heeft niet als specifiek doel om de sterftekansen in te schatten ten behoeve van waardering van verplichtingen. Het CBS-model wordt onder andere gebruikt voor beleidsvraagstukken bij de overheid. Het prognosemodel van het AG heeft wel dat specifieke doel. Inhoudelijk gezien gebruikt het AG-model een vergelijkbare stochastische techniek als het CBS-model. Beide zijn gebaseerd op een Li-Lee multipopulatiemodel.

Het AG-model is, in tegenstelling tot het CBS-model, volledig reproduceerbaar en heeft de mogelijkheid om stochastische scenario's te genereren. Door het AG is vastgesteld dat de uitkomsten van het AG-model en CBS-model niet significant van elkaar verschillen.

11 Hoe is het overleg geweest tussen de beroepsorganisaties AG en NBA?

Beide organisaties zijn zich bewust van de impact van een geactualiseerde prognosetafel voor het effect op de hoogte van de technische voorzieningen en de premies voor pensioenfondsen. Het model moet naast een goede inschatting geven voor de toekomst ook transparant en actueel zijn. Het AG en NBA hebben daarom de prognosetafel AG2016 en de totstandkoming daarvan uitvoerig besproken. Het resultaat van die gesprekken is neergelegd in deze Q&A.

Koninklijke Nederlandse
Beroepsorganisatie
van Accountants

Postbus 7984
1008 AD Amsterdam
Antonio Vivaldistraat 2-8
1083 HP Amsterdam
T 020 301 03 01
nba@nba.nl
www.nba.nl